

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 3, Eylül/September 2020

Gülşah ŞİŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan
Üniversitesi
gulsah.sisman@erdogan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-3222-7774>

"Küçük Adam" Tipinin Orhan Kemal'in Şiirindeki Yansımaları

Reflections of "Little Man" in Orhan Kemal's Poetry

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 26.06.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 01.09.2020

Yayın Tarihi/Published: 11.09.2020

Atıf/Citation

Şişman, Gülşah (2020). "Küçük Adam" Tipinin Orhan Kemal'in Şiirindeki Yansımaları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (3), s. 235-250. DOI: 10.34083/akaded.758534.

Şişman, Gülşah (2020). Reflections of "Little Man" in Orhan Kemal's Poetry. *Journal of Academic Language and Literature*, 4 (3), p. 235-250. DOI: 10.34083/akaded.758534.

<https://doi.org/10.34083/akaded.758534>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Orhan Kemal, yazın yaşamı boyunca öykü, roman, şiir, tiyatro gibi pek çok edebî türde eser vermekle birlikte Türk edebiyatındaki yerini, II. Dünya Savaşı sonrasındaki toplumsal ve ekonomik değişimler neticesinde hayat sahnesinde ortaya çıkan 'küçük adam'ı ve onun sosyal yapı içindeki durumunu anlattığı romanları ile elde eder. Var olanı ayıklayan, seçen, düşünsel süzgecinden geçirip hayal dünyasında yeniden üreten sanatkar, içine doğduğu dünyayı yazarak anlamlandırmaya, metinleri aracılığıyla toplumun aksayan yönlerini görünür kılmaya çalışır. Yabancılaşma, ötekileşme, yozlaşma, sosyal adaletsizlik, yoksulluk, ölüm, sevgi gibi temler etrafında kurguladığı metinlerinin çıkış noktası insan gerçeğidir.

Türk edebiyatında romancılığı ile öne çıkan Orhan Kemal'in 89 adet şiirinin yer aldığı *Yazmak Dolu Dizgin*, 2002 yılında oğlu Işık Ögütçü tarafından yayıma hazırlanır. Türdeki ilk ürünlerini dönemin belli başlı şairlerinin etkisinde kaleme alan Orhan Kemal'in şiiri, bireysel duygulanımlardan toplumcu duyarlılığa doğru evrilir. Romanlarında geliştirerek işleyeceği konu ve temaların habercisi niteliğindeki bu şiirlerinde geçim kaygısı içindeki 'küçük adam'ın örneklerini veren sanatkar, onun var oluş mücadelesini bireyselden toplumsala uzanan bir açılımla sunar.

Bu makalede Orhan Kemal'in sanatçı duyarlılığıyla yaklaştığı insanlık durumlarını ele aldığı şiirlerinden "Komşunun Öksüzü", "Bir Fantezi", "Benim Oğlum", "Pınar Köylü Ahmet'in Mektubu", "Dokumacı Haydar" ve "Kantar Başından Şiirler" toplumcu gerçekçi bakış açısıyla tahlil edilecek; 'küçük adam' tipinin hayaller, umutlar, gerçekler, değerler, kaybedilenler, yaşam, ölüm sarmalındaki görüngüleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Kemal, şiir, 'küçük adam', toplumcu gerçekçi söylem

Abstract

Orhan Kemal gains a seat in Turkish literature rather his novels in which he narrates 'little man' who occurs in daily life with economic and social changes after Second World War, and his struggle for life, although he composes a spate of literary genres like short story, novel, poem, theatre. The craftsman who picks over, selects and reproduces the actual in his imaginary world after straining intellectually, tries to make sense of the world he borned in and make visible halting aspects of society through his texts. Starting point of his works which are being fictionalised around themes like alienation, be marginalised, corruption, social injustice, poverty, death, love is human reality.

Orhan Kemal's poetry book which includes 89 poems of him is being prepared for publication by his son Işık Ögütçü with name of Yazmak Dolu Dizgin in 2002. Poetry of Orhan Kemal, who draws up his first products of genre by being influenced from certain poets of the period, evolves from personal affectivity to socialist sensitivity in proceeded years. The artist, who exemplify prototypes of 'little man' struggling to earn a living at these poems of him which have adumbrative quality about topics and themes that he is going to handle thereby developing, presents his existence struggle with an expansion from individual to social.

In this article, Orhan Kemal's poems "Komşunun Öksüzü", "Bir Fantezi", "Benim Oğlum", "Pınar Köylü Ahmet'in Mektubu", "Dokumacı Haydar" ve "Kantar Başından Şiirler" in which he approaches humanity conditions with artist sensitivity are going to be analysed from socialist realism perspective; phenomenons of 'little man' in dreams, hopes, facts, values, losses, life, death spiral are going to be tried to propound.

Keywords: Orhan Kemal, poetry, 'little man', socialist realism

Giriş

Kapitalist ekonomiyi ortadan kaldırmak ve yerine ortak mülkiyet anlayışına dayanan bir ekonomi oluşturmak amacını taşıyan sosyalizm, üretici güç olarak emeği öne çıkartır. Emeği ile üreten ve toplumu kalkındıran sınıf olarak işçi sınıfın egemenliğini esas alan, işçilerin yönetime katılmalarına ağırlık veren, emekçilerin sömürülmesine karşı çıkararak haklarının korunmasını önceleyen, sınıf ayrımlı devlet yerine sınıfsız bir düzen kurma amacı güden sosyalist anlayış üretim araçlarının ortaklaşa ve toplum yararına kullanılmasını öngörür. Sosyalizm ideolojisinin sanat ve edebiyata yansımaları olarak 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan sosyalist gerçekçilik, edebiyat ile ideoloji arasında denge gözetir. Toplumun değişmesiyle birlikte sanat eserinin içeriğinin ve şeklinin değişmesi, toplumsal olayların toplum psikolojisine ve ardından sanata yansımaları söz konusudur. Sosyal gerçekçilikte toplum içinde yaşayan, gerçeği kavramaya çalışan sanatkarın, aynı zamanda ait olduğu toplumun ve sınıfın düşünce, his ve ideallerini ele alması beklenir (Tagızade 2006: 9). Böylelikle sosyalizmin amaç ve ilkelerine sanat eseri aracılığıyla dikkat çekilmiş olur.

Toplum sorunlarına ağırlık veren, emeğe dayanan üretici güce vurgu yapan bir anlayışın ürünü olan sosyal gerçekçi bakış açısı, kuramsal açıdan derinlikli olmamakla birlikte etkisini Türk yazınında da hissettirir. Sosyalizmin argümanları ile olayları algılayan Türk aydını ezen, ezilen, hak, hürriyet, sermaye, kapitalizm gibi kavramları işledikleri eserler kaleme alırlar. Nazım Hikmet’in kitaplarının yayımlanmasıyla 1925 sonrasında oluşmaya başlayan bu damar şiirde Rıfat Ilgaz, Arif Damar, Ahmet Arif, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Şükran Kurdakul, Fethi Giray, Enver Gökçe, Kemal Özer, Can Yücel, Suat Taşel, Hasan İzzettin Dinamo, Özdemir İnce, Ceyhan Atıf Kansu, Ercüment Behzad Lav gibi sanatkarlar vasıtasıyla yankısını bulur. Eserlerini köy ve kasaba gerçeğinden hareketle kurgulayan, “sosyal-devrimci bir içerik ile yeniden şekillendirmeye” (Kahraman 2015: 387) çalışan Hakkı Süha Gezgin, Refik Ahmet Sevengil, Kenan Hulusi Koray, Reşat Enis Aygen, Celalettin Ekrem, Bekir Sıtkı Kunt, Ümran Nazif Yiğiter, Mehmet Seyda, Mahmut Yesari, Sadri Ertem, Sait Faik Abasıyanık, Sabahattin Ali, Kemal Tahir, Orhan Kemal gibi yazarlar ise bu dizgeye roman ve hikâyeleriyle katkı yaparlar.

Köy ve köy gerçeğinin, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Mahmut Makal gibi köy enstitülü yazarlar aracılığıyla yaşanmışın ayrıntılı ve bilinçli aktarımı boyutuna taşınmasıyla birlikte edebi eserde gerçek algısına farklı bir algı mekanizması kazandırılır. İlk ürünlerini Anadolu köy romancılığı olarak nitelenen alanda veren toplumcu gerçekçi eğilimin “temel ilkesi topluma açılmak ve yaşamı kucaklamaktır.” (Oktay 2008: 372) Gündelik hayatı ve gündelik hayatın içindeki küçük insanı anlatırken toplumu ilgilendiren meseleleri ve toplum sorunlarını ön plana çıkartan bu sanat anlayışının temsilcilerinin ortak özellikleri köyden kente göç, toprak kavgaları,

köylünün muhtarla, ağayla ve tüccarla olan çekişmeleri, ezen-ezilen çatışması, işçi-işveren sorunları, tarımın makineleşmesi, maddi sıkıntılar, sınıf ayrımı, sosyal adaletsizlik gibi topluma ait meseleleri ortaya koyarak topluma fayda sağlamak, bir anlamda toplumun ruh mühendisliğini yapmaktır. Sanatın toplum üzerindeki etkisini savunarak yazmaları, eserleri üzerinde belirleyici olur.

İlk edebî ürünlerini "ortaokul birinci sınıf öğrencisi iken, Adana Asri Sineması'nda Raşit Rıza grubunun sahnelediği "Othello" adlı tiyatro eserini" (Eliuz 2009: 24) izlemesinin ardından bu etkilenme neticesinde piyes denemeleri ile vermeye başlayan Orhan Kemal, sanat hayatı boyunca roman, hikâye, şiir, inceleme, hatıra, röportaj türlerinde de eserler üretir. Bursa Cezaevi'nde Nazım Hikmet'le tanışması ve şiirlerini ona okuma fırsatı bulması yazın yaşamındaki dönüm noktalarından biri olur ve sanatkar, Nazım Hikmet'in telkinleri doğrultusunda şiir ile başladığı edebî serüvenini hikâye ve roman türüne yönelerek devam ettirir. Bununla birlikte Orhan Kemal'in özellikle ikinci dönem şiirleri, roman ve hikâyelerinde geliştirerek işleyeceği konu ve izleklerin hazırlayıcısı mahiyetiyle dikkat çeker. İlk şiirlerini kaleme aldığı 1939'dan Nazım Hikmet'le tanıştığı 1941'e kadar dönemin Türk şiirinin edebî ikliminin izinden giden bu ürünler içinde folklorik temalara ve halk diline meyleden ve memleketçi şiir geleneğini örnekleyenler başta gelir (Solak 2014). Sanatkar, 1941 sonrası dönemde ise "sanatsal faaliyet ile üretime biçim veren emek kavramlarını[n] birbirlerine yakınlaştı[ıl]maya çalış[ıldığı]" (Kacıroğlu 2016: 36) toplumcu gerçekçilik ve eleştirel gerçekçiliğe uygun olarak 'küçük insan'ın hayat manzaralarını yansıttığı şiirler kaleme alır.

Mahpus hayatı; memleket hasreti; geçmiş ile bugünün mukayesesi; hayatın, geçen ömrün sorgulanması; yaşamın boşluğu, esrarı, anlamsızlığı karşısındaki iç sıkıntısı; sesini duyuramama, hayat karşısındaki âcizlik ve mağlubiyet; umutsuzluk; savaş, özgürlük, hürriyet; ölüm gibi konu ve temlerle beslenen ilk dönem şiirlerini, ortak bazı temlerin izlerini sürmenin mümkün olduğu, toplum yaşantısını ve değerler dizgesini duyan, düşünen, kavrayan bir bilinçle edebî düzleme taşıdığı metinler takip eder. Toplumcu gerçekçi edebiyatta "özellikle sermayenin tahakkümünde makineleşme ile yeni bir biçim kazanan iş düzeninin kitleleri tükeniş ve çözümlüğe sürüklenmesi, eserlerin ön planındaki temel unsurdur ve bu durum, tarım, fabrika, yapı, maden, dokuma, deniz, matbaa gibi sektörlerden hareketle" (Armağan 2019: 34) dönem eserlerinde yankısını bulur. Gözlem ve tecrübelerinden hareketle, içinde bulunduğu sosyal yapının alt tabaka/ işçi sınıfı üzerinden yansımalarını romanlarında geniş açılımlarla ele alan Orhan Kemal'in şiirlerinde de benzer söylemin izlerini sürmek mümkündür.

Hapishane hayatına yönelik olanlar, Orhan Kemal şiirleri içinde büyük bir yekûn oluşturur. "Komik Hürriyet", "Ayrılırken", "Nâzım Hikmet'e", "Sayıklamalar", "Karıma", "Koğuşlar", "Karıma Mektup"'ta şiir öznesi merkezde yer alır ve onun üzerinden cezaevi yaşamı anlatılırken "Bir Kış Gecesi", "Gariboğlu", "Ormancı

Alâaddin Beyin Hikâyesi”, “Mağpushane”, “Koğuştaki Geceler”, “Hapishanede”, “Arabacı Şakir” adlı, bir kısmında anlatisallığın öne çıktığı şiirlerde hapishaneden insan manzaraları sunulur ve şiir öznesinin gözünden diğer insanların yaşamlarına dair gerçekçi portreler çizilir. “4 Nisan 1943”, “Memleketim”, “Bir Hatıra”, “Mektup”, “Memleket Hasreti”, “Yağan Kara Bakarken”, hapishane hayatından kaynaklanan memleket hasretinin duygulu anlatımla ifadesidir. Sanatkârın hayata ve ölüme dair içsel sorgulayışlarının kötümser bir ruh haliyle şekillendiği şiirlerinden bazıları “Ben ve Ötesi”, “Beni Yaratana”, “Cevap Vermemek”, “Bunaltılarım”, “Bunaltı”, “Bir Cevap”, “Hilkatın Esrarını İçmek”, “Gönlüme”, “Kızıma”, “İniş Yokuş” adlarını taşır. “Şuurum Çıldırıyor”, “Bedbinlik”, “Bir Ölünün Odasında”, “Duvarlar”, “Ben ve Odam”, “Ölüm ve Bir Arzu”da yaşamın anlamsızlığı, boşluk, bunalım kurgulanır. Fiziksel esaret ile biçime bağlı kalma endişesinin poetik açılımı sınırladığı bu dönemde, kendisi ve dünyayla yüzleşme içindeki sanatkâr, içsel hesaplaşmasını sorgulayıcı bir mantıkla ve pratik nesir üslubu içinde ifade eder (Eliuz 2009: 25). Dönemin düşünsel ve duygusal atmosferine bağlı olarak II. Dünya Savaşı’na ve onun yıkıcı, olumsuz etkilerine değinen Orhan Kemal’in “Çocuklara ve Korkuya Dair”, “Sulh”, “Barış”, “Erkeklerimiz -Köyde-”, “Kadınlarımız -Köyde-”, “Babası Harpte Ölen”, “2000 Senesine Şiirler”, “Zavallı balıklara, akıllı Robenson, saate, vesaireye dair”, “Resimler” adlı şiirleri bu gruba dahildir. Bununla birlikte sanatkârın “Sahillere İneceğiz”, “Bayram Sabahı”, “Mesajlar”, “Gel”, “2000’e Dair” gibi geleceğe umutla bakan şiirleri de vardır; “Sarhoş”, “Etrafımda Gördüklerim”, “Bayramda”, “Arabacı Şakir” şiirlerinde gündelik hayattan manzaralar sunulurken çoğunlukla halk şiiri söyleyişini andıran, sevgi ve aşk konulu şiirlerinin bir kısmı “Rüya Gibi”, “Ayşem”, “Gönlüme”, “İlk Rüya”, “Geçmiş Zaman” adlarını taşır. Maddi ve manevi zorluklar karşısında insan sevgisi ve tahammül gücüyle ayakta duran yazarın toplumcu duyarlılıkla kaleme aldığı, sosyal gerçekçi ve eleştirel sosyal gerçekçi anlayışa uygun bakış açısıyla işçi sınıfı, ırgatlar, zengin-yoksul, şehir-köy, şehirli-köylü çatışması ve siyasi/sosyal zemindeki yozlaşma izleğinin bütün boyutlarıyla anlatıldığı (Eliuz 2009: 29) hikâye ve romanlarında geniş bir şekilde işlediği konu, tema ve kişilerin ilk örneklerini yansıtan “Komşunun Öksüzü”, “Bir Fantezi”, “Benim Oğlum”, “Pınar Köylü Ahmet’in Mektubu”, “Dokumacı Haydar”, “Kantar Başından Şiirler” adlı şiirlerin görüngü dizgesinde hayat mücadelesi ve geçim derdinde olan, kendi küçük dünyasını inşa etmeye çalışan ‘küçük adam’ın varlığı söz konusudur.

Şiir Görüngüsünde ‘Küçük Adam’ın Hâlleri

Kendisinin de bir ferdi olduğu sosyal yapının aksayan, bozuk yanlarını bireysel duyarlılıkla gözlem gücünü birleştirerek şiirlerine yansıtan Orhan Kemal, toplumcu gerçekçi edebiyat dizgesine katkı yapar. Roman kahramanlarını genelde zanaatkârlar, devlet memurları, işçiler, köylüler, tarım işçileri, kenar mahalle serserileri, şehirlerdeki

evsizlerden seçen; sınıf ayrımının belirginleştirdiği insanlar, özellikle de yoksullar üzerine yazmayı tercih eden (Gültekin 2011: 9) sanatkârın bu tutumunun izlerini şiirlerinde de sürmek; edebiyat tarihimize Sait Faik Abasıyanık (1906-1954) ile Orhan Kemal'in (1914-1970) öykü ve romanlarındaki kişiler için kullanılan bir kavram olarak giren 'küçük adam' veya 'küçük insan'ın (Yılmaz 2017: 265) yaşam mücadelesinin, geçim derdinin, ekmek kavgasının edebî düzlemdeki yansımalarını şiirlerinde de tespit etmek mümkündür.

28.03.1941 tarihli "Komşunun Öksüzü", babasını dört yaşındayken kaybeden Emine'nin yaşantısını anlatır. Babası öldükten sonra Emine, annesi ve bir avukatın odacısı olarak on lira aylıkla çalışan dedesiyle yaşamaya devam eder. İçeriğe açılan ilk kapı mahiyetiyle şiirin adından itibaren kimsesizliğine, yalnızlığına vurgu yapılan Emine'nin öksüzlüğü, önce dedesinin, ardından annesinin vefatıyla perçinlenir.

*"Emine'nin annesi çok benzer Emine'ye
-Belki kırklık
Belki çok daha genç-"* (Orhan Kemal 2002: 135).

Kadının yaşının kestirilemiyor oluşu ya da gösterdiğinden daha genç olabileceği ihtimali, zorlu yaşam şartlarının yarattığı fiziksel tahribatla ilgilidir. Yaşlanmadan bedenen yıpranmış olan annenin ne olduğu belirtilmeyen bir hastalıktan, babanın "-ince hastalıktan-" (Orhan Kemal 2002: 135), dedenin yazıhaneyi süpürürken "-kalp sektesinden-" (Orhan Kemal 2002: 136) ölümleri ile; sonun, yaşlılık ya da ecel kaynaklı olmadığına dikkat çekilir. "On lira aylık"la (Orhan Kemal 2002: 135) geçinmenin zorluğunun bir kaç kez vurgulandığı şiirde geçim düzeyinin en net göstergesinin ücret olduğuna vurgu yapılır. Ücretin azlığı, geçimi zorlaştıran temel unsurdur. Emine'nin bu gerçeği, babası öldüğünde değil ama dedesi öldüğünde fark etmesi, aşağıdaki dizelerle dile getirilir:

*"Emine babasına ağlayamamıştı ama,
Çok ağladı dedesine
Akli erdiği için"* (Orhan Kemal 2002: 136).

Yaşı küçük olduğu için babasına ağlayamayan Emine'nin dedesinin ölümüne çok ağlamasının sebebi sadece onu kaybetmesinin verdiği acı değildir. Bu ağlayış daha ziyade evden bir gelirin eksilmesiyle hayatın ne denli zorlaşacağını kavrayabildiği, anlayabildiği içindir. Az bir kazançla da olsa kendilerine bakan, karınlarını doyuran kişinin yokluğu sonrasında onları bekleyen günlerin zorluklarını öngören Emine'nin annesi öldüğündeki durumu, dış gerçeklik ile kendi yaşantısı arasındaki tezdâdî bütün çıplaklığıyla görünür kılar:

*"Sokaktan salepçi ile simitçi geçiyor
Uzarlarda tren
Dallarda serçelerin sesi"*

Ve son uykusunda yatan Emine'nin annesi.

Güneş yükselmektedir

Pamuk yüklü kamyonlar geçiyor yoldan

Emine'nin kulağına bir gramofon sesi gelmektedir:

“Hayatı gel de içelim, gel içelim

Puseden kadehlerle!!!” (Orhan Kemal 2002: 137)

“Salepçi”, “simitçi”, “tren”, “serçeler”, “güneş”, “gramofon”, “kadeh” kelimeleri ile sıradan insanın nesnelere dünyasındaki yaşamsal çıkmazlarına işaret edilir. İnsanı çepeçevre saran, kuşatan metalaşan nesnelere, ‘Küçük Adam’ın var olma sürecinde yok oluşunu simgelerken ferden temsil ettiği değerlerin yol olması anlamına gelmektedir (Şahin 2006: 50). Hayat yolculuğunda tek başına kalan ve bütün geçimi kendi omuzlarına yüklenen Emine, dışarıdan gelen çağruların hiçbirine cevap verebilecek durumda değildir. Ne salep ya da simit alabilecek parası vardır, ne de hayatı puseden kadehlerle içebilecek refaha sahiptir. Babasının, dedesinin ve annesinin ölümlerinin ardından ailesinden gelen işçi olmak yazgısını ödünçleyen Emine, on beş yaşını henüz bitirmişken pankalarda amele olarak çalışmaya başlar. Pankoların genç ustasının ona hayran hayran bakması ve göz koyması, Emine’nin işçi olarak geçecek hayatının muhtemel seyri hakkında ipucu verir. Genç kızlığı ve fiziksel özelliklerine “Yumruk yumruk memeleri” (Orhan Kemal 2002: 135,136), “Göğsü sığmıyor entarisine.” (Orhan Kemal 2002: 136), “Kırmızı çizgili entarisi dar geliyor Emine’ye!” (Orhan Kemal 2002: 138) gibi ifadelerle sık sık vurgu yapılan Emine üzerinden, “işçi kadın” kavramına ve “kadın sorununun ekonomik ve bireysel yönünün de bulunduğu[a]” (Gültekin 2011: 11) dikkat çekilirken romanlarında geliştirerek işleyeceği sömürü ve eşitsizliğe örtük yoldan gönderme yapılır.

23.06.1941 tarihli “Bir Fantezi”de hayatın gerçeklerinden hayallere kaçış söz konusudur. Kadın ve cinsellik; geçim derdi, açlık, yokluk, yoksulluk gibi hayatın kaba realitesinden sıyrılıp bireyin kendine alan açması şeklinde tezahür eder. Yaşama dair umutsuzluk, yerini cinsel açlığın giderilmesi ile gelen rahatlamaya bırakır. Kuşatan ve kısırtan dünyada bireyin nefes alabildiği tek alan cinsellik olur.

“Ben sefil, o perişan.. fakat yine insanız,

Kalbimizde sevdanın çekici tılsımı var.

Herkes gibi dolaşan ve gezip yaşayınız,

Ah bu delik ceplerim, ah delik kunduralar!” (Orhan Kemal 2002: 143)

“Fakat yine insanız” sözcük grubu ile cebindeki on bir kuruş, kundurasındaki delikler ve pantolonundaki yamaya rağmen şiir öznesinin de herkes gibi bir insan olduğunun altı çizilir. Onun da hayata dair istekleri, arzuları, hevesleri vardır. Fakat sefil hali; “badanalı yüzü”, “ruju taşmış dudakları ile” (Orhan Kemal 2002: 143)

kendisine bakan ve geçimini bedenini kullanarak sağlayan Greta Garbo vari duruşlu kadının ilgisini çekmez. Kadın, alaylı kakhahalar ile yüzüne bakarken şiir öznesi şaşkın bir halde geçer gider. Maddi güçsüzlüğü, tek gecelik bu zevkin sonsuz, sınırsız bir hayal olarak kalmasına yol açar.

27.07.1941’de kaleme alınan ve fabrikada karın tokluğuna çalışan bir babanın oğlunu anlattığı, “yoksulluk öykülemesi” (Demirci 2014: 374) mahiyetindeki “Benim Oğlum” da toplumsal çatışma ve bu çatışmanın birey üzerindeki etkisi ön plandadır. Şiir öznesi, zengin insanlarla kendisi, zengin çocuklarıyla kendi çocuğu arasında kıyaslamalar yapar. Refah içinde yaşayanların durumu “vermut, tedansan, kokteyl, biftek, rosto, jambon, fıstıklı lokum, cici elbise, besili koçlar” (Orhan Kemal 2002: 144-145) kelime ve kelime gruplarıyla şiir dizgesine aktarılırken şiir öznesinin oğlunun çocukluğu “kuru ekmek kabuğu, yalın ayak başı kabak, yırtık kutular, sarı hıyarlar, küçük patlıcanlar, yerli dokuma keten” sıfat tamlamalarıyla betimlenir. “Gelir dağılımındaki dengesizliğin sosyal yaşamdaki görünümüleri” (Eliuz 2009: 197) şeklinde tezahür eden bu zıtlıklar vasıtasıyla güçlü/ zengin/ yöneten ile güçsüz/ yoksul/ yönetilen kesim arasındaki uçurum belirginleştirilir.

*“Benim oğlum
Yerli dokuma ketenden başka
Meselâ metresi
16 liralık kumaş elbise giyemedi.
Vermut, tedansan, kokteyl
Diyemedi.
Biftek, rosto, jambon
Yiyemedi.”* (Orhan Kemal 2002: 145)

Babasının fabrika kokulu minderinde hayata gözlerine açan ve mektebe gidemediği için günlerini arsada yırtık kutular, sarı hıyarlar ve küçük patlıcanlarla oyun oynayarak geçiren çocuk, farklı dünyaların kıyaslanmasının taşıyıcı rolünü üstlenirken çaresizliğin, imkânsızlığın, yoksulluğun somut göstergesi olur. Şiirin sonundaki giy-, de-, ye- fiillerinin “giyemedi, diyemedi, yiyemedi” halindeki olumsuz çekimleri ile yetersizlik imlenirken yaşam koşullarının şekillendirdiği bireysel tükenişe vurgu yapılır.

1941 tarihli “Pınar Köylü Ahmet’in Mektubu”, Pınar köyünden Ahmet’in annesine yazdığı mektup şeklinde kurgulanır. On gün önce fabrikaya dokumacı olarak giren Ahmet’in annesine anlattıkları, fabrikada yaşam mücadelesi veren işçilerin hayatından kesitler sunar. “Ayak bilekleri kalın, dizlerinden yukarısı ince” (Orhan Kemal 2002: 158) olarak tasvir edilen işçilerin askerlik muayenesi geldiğinde sakata ayrılıyor olmaları; çalışma şartlarının bireyi, askerlik yapabilecek kadar sağlıklı bir bünyeden ve vücuttan mahrum ettiğinin göstergesidir. Fabrika, patronlar, zorlu

çalışma koşulları onları vatan için kutsal sayılan askerlik görevini yerine getirmekten alıkoyar, bireyin kutsal değerler dizgesini bozguna uğratır.

*“El kapısı, ekmeği adama
ana baba kapısı gibi
vermiyor.*

*Ustalarda surat iki karış,
size nazım geçtiği gibi
onlara geçmiyor ana.”* (Orhan Kemal 2002: 158)

Bu dizelerde şiir öznesi, baba ocağı ve anne kucağı ile fabrika gerçeği arasındaki tezatlığı ortaya koyar. Ustalar, patronlar işçinin şikayetlerine, sızlanmalarına, dertlerine kayıtsızdılar. Ahmet, anne evinde bulunduğu ilgiyi, merhameti fabrikadaki ustalardan bulamaz. Düzen, ağa/ patron konumundaki güç temsilcilerinin çıkarını her daim korumak, çalışanın emeğini sonuna kadar sömürerek varlık alanlarını genişletmek, bir nevi onların üzerinde yükselmek üzerine kurulu olduğundan şiir öznesi Ahmet ve kendisi gibiler bu çarkın dişlileri arasında sıkışıp yok olmaya mahkum bırakılırlar.

Fabrika şartları, her türlü yaşamsal dinamikleri hiçe sayar. Annesine mektubu kooperatifin kahvesinden yazan Ahmet; çayın, kahvecinin içine fazla boya atmasından ötürü tatsız ve soğuk, kahvenin de acı olduğundan söz eder. Gündelik yaşamın en basit bir ihtiyacı olan çay ile kahvenin bile zevk vermiyor olması, saati 8 kuruşa çalışan Ahmet’in maddi kaygılarının her türlü zevke ağır bastığını işaret eder. Aldığı para olan 7,5 liranın beş lirasını yiyen, kalan 2,5 lirayı kardeşi Hanife’ye papuç, saç tokası alması için mektupla birlikte annesine gönderen Ahmet açısından fabrikada yaşam formüllerini olumluya çeviren tek şey, radyodan gelen ve şarkı söyleyen kadın sesleridir.

*“Geçenlerde radyo söyledi yine,
işgal edilen bilmem hangi şehirde
kerhanelere takım takım sevketmişler kızları...
Ana,
Bacım Hanife keşke erkek olaydı
ne kötü işgal altında,
kızların yazı’ları...”* (Orhan Kemal 2002: 160)

Orhan Kemal, dönemin içinde bulunduğu sosyal şartlar kadar siyasi ortamdan da beslenir ve doğurduğu yıkım ve felaketlerle bütün dünyayı etkisi altına alan II. Dünya Savaşı’na değinmeden geçmez. Şiirde, özellikle kadınların, genç kızların uğradığı kötü sonda kaçışın mümkün olmadığı, Ahmet’in bir ümit kırıntısı şeklindeki “keşke” ünlemi ile ifadesini bulur.

1941’de kaleme alınan “Dokumacı Haydar”, tek odalı evde karısı ve çocuklarıyla yaşayan Haydar’ın hayalleri, umutları, özlemleri ile şekillenirken varlık-yokluk kıskacında bir diğer tükeniş öyküsünün anlatı dizgesindeki görüntüsüdür. Haydar’ın üç odalı bir ev hayaline kapısından içeri girince çocuklarının nerede kaldığını sorarak etrafını çevirmeleri, onu elinden tutup yemek odasına sürüklemeleri, masanın üzerinde duran opera biletini fark etmeleri gibi sahnelerin eklemlenmesiyle görünenin ardındaki görünmeyene dikkat çekilir. Yemek odası, yemek masası, opera bileti gibi üç odalı ev hayalini tamamlayan unsurlar, insanca yaşamaya duyulan özlemi yansıtır. Gelmesi arzulanan güzel günlere dair umudu ayakta tutan hayalin ev üzerinden kurgulanması, evin ontolojik göndergeleriyle ilişkilidir. Bachelard’a göre ev, bizim dünyamızdaki köşemizdir, ilk evrenimizdir. Kelimenin tam anlamıyla gerçek bir kozmozdur ve düşlemeyi barındırır. Hayallerin esas başlangıç noktaları, ikamet edilen mekânın değerleri ile bağlantılıdır (2017: 34-39). Bu bağlamda daha iyi bir yaşama duyulan isteğin ev simgesi üzerinden verilmesi anlam kazanır.

*“Sulu sepkene çevirdi hava
Rüzgar esiyor
Adamı bıçak gibi kesiyor!
Kaldırıp önünde durduğu apartmana başını
“Hey gidi dünya hey!” dedi.” (Orhan Kemal 2002: 161)*

Zorlu yaşam koşullarının zamansal düzlemdeki yansıması olan yukarıdaki dizelerde, soğuk, rüzgârlı kış mevsiminin tinsel anlamda bireyi çözümü söz konusudur. “Tek odalı ev” şeklinde tezahür eden mekânsal sıkışmışlık, zamana dair verilerle bütünlendirilerek bireyi içine hapseder.

*“Dokumada ameledir Haydar
Bu hafta gece gidiyor işine
-Bostan dolabına dönen
Gözleri bağlı beygir gibi-
Şaşıyor
Yolların tükenmeyişine!” (Orhan Kemal 2002: 162)*

Vardiyalı çalışıyor olmak, herkes uykudayken tezgâh başında alın teri döküyor olmak, sosyal boyutta Haydar’ın, onun dünyasıyla başka dünyalar arasına çekilmiş keskin çizginin hangi tarafında durduğunu belli eder. Hayatını, “Bostan dolabına dönen gözleri bağlı beygir gibi” benzetmesiyle “dar bir çerçevede hep aynı işi yapmak” (TDK Türkçe Sözlük 2011: 698) edimiyle bağdaştıran şiir öznesinin yolların tükenmeyişine şaşması, yabancılaşma aşamasına geçildiğinin göstergesidir. “Teknolojik faktörleri ön plana çıkartan yaklaşıma göre yabancılaşmanın kaynağında, modern dünyada teknoloji ruhunun akıl almaz yükselişi vardır. Bu anlayışa göre, insan yaşam biçimini makineye uydurduğu, makineleşmeye başladığı için, yabancılaşır.” (Cevizci 2013: 1619). Dolap beygiri gibi işi ile tek odalı evi arasında dönüp duran

Haydar, maddi gücün olmamasının emeğe saygı duyulmamasıyla birleşimi sonucunda kapitalist, endüstriyel düzenin çarkları arasında öğütülmeye mahkûm olur.

Tezgâhının mekik atmasıyla yan tezgâhta çalışmakta olan Battaloğlu Süleyman’ın şakağına mekiğin saplanması sonucu bir anda yerde kalması, hayat ile ölüm arasındaki an’ı belirginleştirir:

*“Toplandılar başına
Saplandı mekik şakağına
Mekiği çektiler yaradan
Demir ucu kanlı tahta mekik
Bölünmüş ortasından ikiye
Tarakhanenin önünde yatıyor.*

*Kola kokusu, talk kokusu
Ve yerde yatanın
Öleceğim korkusu!”* (Orhan Kemal 2002: 163)

İnsanın en temel haklarından biri olan yaşama hakkının bile basit bir iş kazası sonucu elinden alınabileceği, bu kazanın herhangi birinin başına gelebileceği gerçeği ile “insanın gereksinimlerinin giderilmesi için, ortaya koyduğu maddi ve tinsel ürünlerin insandan kopuk, ona yabancı, onu ezici hale gelmesi”ne (Eliuz 2009: 281) vurgu yapılır. “Tavanı basık/ duvarları çatlak bir oda”da (Orhan Kemal 2002: 164) komiser tarafından iş kazası olarak kayıtlara geçirilen bir rakamdan ibaret olunması, varlık alanların işgalini ve ben’den kopuşu imler. Bireysel varlığının harcadığı emek, ürettiği ürün çerçevesinde anlamlı olduğunu fark eden şiir öznesinin yaşama dair arzuları, istekleri hayalden öteye geçemez.

21.10.1943 tarihli “Kantar Başından Şiirler”, dış dünyaya ait realitenin kantar başında geçirilen vakitlerde hayallerle yer değiştirmesini anlatır. Bireyin içinde bulunduğu durum, şiirin girişinde zamanı ve mekânı imleyen ifadelerle verilir:

*“21 Ekim,
gece.
İkiyi on geçiyor.
Çırçırın altındaki odam.
Bir duvar ötemde dev makinaların ıslak şakırtısı.
Ben kantar başındayım,
Sen yataktasın şimdi.”* (Orhan Kemal 2002: 211)

21 Ekim, gece yarısı, ikiyi on geçiş zamanı belirteçleri ile başlayan şiir, “çırçırın altındaki odam” dizesinde “zamanın ötekisi” (Turan 2003: 207) mahiyetindeki mekâna yönelik bir veriyle devam eder. Şiir öznesinin sevdiği kadınla arasındaki fiziksel uzaklığa, “Ben kantar başındayım, sen yataktasın şimdi” dizeleriyle dikkat çekilirken

şiir öznesinin yatakta, sevdiğinin yanında olma ile fabrikada, kantar başında olma arasındaki mecburi seçiminin zorluğuna gönderme yapılır. Rahat ve refah bir yaşamdan uzak, vardiyalı çalışmanın getirdiği zorluklar, çırçır atölyesi ustasının "Altmış kâğıt için/ geceyarıları, uykusuzluk, zavallı..." (Orhan Kemal 2002: 211) sözleriyle netleştirilirken "zavallı" kelimesi bireysel varoluş açılımlarının çıkmazlığına yönelik bir gerçeği gözler önüne serer. "O ikiyüz net alıyor ayda" (Orhan Kemal 2002: 211) ifadesi, usta ile işçi arasındaki sosyal ölçekli mertebe farkını maddi boyutta somutlaştırır.

*"Dünya bu civanım!
Bıyık altından güldüklerin
acırlar sana 60 liradan dolayı.
Halbuki sen
koltuklarını kabartan erkekçe bir gurur
duymaktasındır
kantar kâtibi şairliğinden."* (Orhan Kemal 2002: 212)

Şiir öznesinin boğaz tokluğuna, gece yarılarında kadar, uykusuzluğa ve yorgunluğa göğüs gererek çalışmasının acınmaya değer oluşu "Bıyık altından güldüklerinin/ acırlar sana 60 liradan dolayı" dizeleriyle netleştirilir. Kişiyi asıl tüketen, emeğinin karşılığını alamamasıdır. Maddi olanaksızlıklarla çevrili yaşam sarmalında cinsellik, 'küçük adam'ın kaçtığı alanlardan biri olur. Çırçırda süpürgeci olan kıza yönelik fanteziler şu dizelerle açıklanır:

*"Çoğu keşfetmek zordur bunu.
Pembe entarisi kara şalvarının içine sokulu,
geniş kalçalar...
-Rengi pek belli olmuyor gece vakti ama-
Her hâlde çok tatlı bakışı var.
(Sarılp öpüvermesi geliyor insanın.)"* (Orhan Kemal 2002: 214)

İnsanı tüketen, öğüten, yok sayan düzen içerisinde bedensel arzuların varlığı, büyük bir iştahın, aşırı bir isteğin dışavurumu halindeki "Aç kurt gibiyim." (Orhan Kemal 2002: 215) ifadesiyle dile getirilirken süpürgeci kızın arzu nesnesine dönüştürülmesi söz konusudur.

Kantar başına sıkıştırılmış bir hayat yaşayan şiir öznesi hayallerin ardından yeniden gerçeklere döner. Pantolonunun paçaları tiftiklenmiş, iskaripini yamulmuştur; ancak bunları tamir ettirecek ya da yenileyecek maddi imkandan yoksundur. Kazancı, ekmek, bulgur, patates gibi temel ihtiyaçlarını ancak karşılayabilecek düzeydedir:

*"Evet, kahve...
Hiç olmazsa pazardan pazara
şöyle eşle, dostla, ahbapla..."*

*Lâkin olmuyor işte,
kazancım öylesine sayılı,
altmış bir liram öylesine taksim edilmiş,
ekmeğe, bulgura, patatese...”* (Orhan Kemal 2002: 215)

Karısını hiç değilse pazar akşamları sinemaya götürememekten, beş buçuk yaşındaki kızına bir defa bile çikolata yahut oyuncak ayı alamamaktan şikayet eden şiir öznesi, emeğinin karşılığı olan ürüne ulaşamamanın verdiği ezinci yaşar. Biyolojik gerekliliklerini yok saymak, göz ardı etmek zorunda bırakılan kişinin önceliği karın doyurmaktır. Sinema, kahve, çikolata, oyuncak vb. lükse kaçmakta, ihtiyaç listesinin en alt sıralarında bile kendine yer bulamamaktadır. Maddi sıkıntılarla çevrelenen şiir öznesinin 10 kuruşu feda edip kahveye bile çıkamaması, varlık alanlarının maddi yokluk yüzünden gasp edililişinin ifadesidir.

“18 saattir iş başındayım.” (Orhan Kemal 2002: 216) dizesi, bireysel tükenişin zaman boyutunu yansıtır. Daha az zamanda daha çok iş mantalitesi ile “tüm deneyimin şimdiye sıkıştırıldı” (Turan 2003: 207), uzun çalışma saatleri ile emeğin değersizleştirildiği, niteliksel yönden bireyi çözen bu zaman dilimi değerlerden uzaklaşma, savrulma, yok olma, sıkışma görüngüleriyle şiir öznesini kuşatır. Günün üçte ikisinden fazlasını çalışarak geçiren şiir öznesi, sadece maddi imkânsızlıklarla boğuşmaz; gücünü, emeğini son damlasına kadar sömüren, tüketen, emen sistemle de mücadele halindedir. Çarkın dişlilerin hiç durmadan, aksamadan, ara vermeden dönmesi için insan üstü bir gayretle çalışmak zorunda olan şiir öznesi, bir müddet sonra kendisi makineye dönüşür; bu da kendi kendinin yitimine yol açar.

*“Şimdi vakit akşamdır,
ben evime dönmekteyim,
gene eli boş.
Canım ne istemez ki;
üzüm, kavun meselâ...
Meselâ bir şişe rakı içmek,
Bir kâse âşure yemek tatlıcıda.
Meselâ, meselâ,
ne bileyim...
cebimde otuzbeş kuruş,
evimin ekmek parası.”* (Orhan Kemal 2002: 216)

Şiir öznesi, canının çektiği hiç bir şeye ulaşabilecek maddi güce sahip değildir. Her ne kadar madalyonun diğer yüzü gösterilmese de ezen-ezilen çatışmasında ibre hep onun emeği ve alın teri üzerinden varlığına varlık, gücüne güç katanlardan yanadır. Şiir boyunca sürekli yinelenen, adeta bir laytmotif gibi kullanılan “cebimde otuzbeş kuruş” dizesi, çıkışsızlığın ifadesi olur:

“Cebimde 35 kuruşum,
yüreğimde coşmak ihtiyacı
gazete, rakı, bir de aşure hasretini yutkunarak
evime dönmekteyim.” (Orhan Kemal 2002: 217)

Cebindeki otuz beş kuruş ile eve ancak ekmek götürebilecek olan şiir öznesi, kahve, üzüm, kavun, gazete, rakı, aşûre isteğini, gerçekleşmesi meçhul bir zamana erteleyerek, eve “gene bir tek kavunla olsun dönememenin utancını” (Orhan Kemal 2002: 216) duyarak ve bir kere daha gerçeklerle yüzleşerek evinin yolunu tutar. Karısı, kızı ve kendisi yemeklerini yerken karşı binadaki doktorların radyosundan çalınan Bethoven ile içinde buldukları koşullar belirginleştirilir. Kendini kurma edimini sürekli ötelemek zorunda kalan şiir öznesi; geçim kaygısının, biyolojik gerekliliklerin şekillendirdiği bir yaşam sürer. Her günlük rutin iş temposu ile eve ekmek götürme derdi arasında sıkışan; hayata ilişkin gerçeklere hayallerin, arzuların ve isteklerin arkasından bakan şiir öznesi kendine farklı bir gelecek kurgulayamaz.

Sonuç

Yaratıcı yazın evrenini duygusal olduğu kadar düşünsel bakış açısıyla kuran Orhan Kemal edebî söylemini bireye, topluma ve dünyaya sanatsal duyarlılık ile yaklaşarak var eder. Kaleme aldığı öykü, roman, şiir, tiyatro türlerindeki kurmaca eserlerinde insan gerçeğini anlamaya ve anlamlandırmaya, kendine yansıyanları kendinden yansıyanlarla sentezleyerek görünür kılmaya çalışır. Türk yazınına sosyal gerçekçi ve eleştirel sosyal gerçekçi ürünleriyle katkı sağlayan sanatkar, 1940’lı yıllarla birlikte başlayan sanayileşme girişimleri sonucu kılık değiştiren toplum yapısı içinde Anadolu ve Anadolu insanının içinde bulunduğu durumu edebiyata taşır.

Türk edebiyatında daha ziyade roman ve hikâyeleri ile yer edinen Orhan Kemal’in 1939-1969 yılları arasında, ağırlıklı olarak ilk dört yıl zarfında kaleme aldığı şiirleri, nesir türlerinde geliştirecek işleyeceği konu ve temaların habercisi mahiyetindedir. Nazım Hikmet’le tanışmasının ardından bireysel duygulanımlardan toplumsal duyarlılığa doğru yön değiştirdiği şiir evreninde hapisane hayatı; memleket hasreti; savaş, özgürlük, hürriyet söylemi; ölüme ve varlığa dair sorgulayışlar; hayat karşısındaki acziyet ve mağlubiyet; yaşamın anlamı/ anlamsızlığı, boşluğu, zorluğuna yönelik çıkarsamalar yer alır. Siyasal ve toplumsal boyutları ile öne çıkan şiirlerinde ise ekmek kaygısı ve geçim derdi içindeki işçi sınıfın yani ‘küçük adam’ın izlerini sürmek mümkündür.

“Komşunun Öksüzü”, “Bir Fantezi”, “Benim Oğlum”, “Pınar Köylü Ahmet’in Mektubu”, “Dokumacı Haydar” ve “Kantar Başından Şiirler”de, ezen-ezilen, zengin-fakir, güçlü-güçsüz çatışması ekseninde küçük insanın yaşam mücadelesi aktarılır. Güçlüyü semirtip güçsüzü yok eden sistemin çarkları arasına sıkışan bireyin durumu, sosyolojik ve psikolojik göndergeler ile şiir dizgesine taşınır. İhtiyaçların öncelenip

keyif verecek her şeyin ötelenmesi zorunluluğu ile öze ait değerlerin yitirildiği bu süreç, ‘küçük adam’ın aynı yerde dönüp durmasına, mesafe kat edememesine yol açar. Kantar ya da tezgah başıyla, tek odalı bir evle, fabrika kokulu minderle imlenen mekânsal tükenişlerin uzun vardiyalı çalışma koşulları dolayısıyla zamansal boyutta da kendini gösterdiği şiirlerde geçmişini kuramamış, şimdisini şekillendiremeyen, geleceğe yönelik beklentisini hayalden öteye taşıyamayan birey, geçmiş-şimdi-gelecek bağıntısından yoksun kalarak varoluşunu tamamlayamaz. Gelir dağılımındaki dengesizlik ve emeğin karşılığını alamama ile ortaya çıkan sosyal adaletsizliğin açar kavram olduğu şiirler, Orhan Kemal’in edebî dizgesini bütünleyen yönüyle dikkat çeker.

Kaynakça

- Armağan, Burak (2019). Türk Romanında İşçiler. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Bachelard, Gaston (2017). *Mekânın Poetikası*. çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yay.
- Cevizci, Ahmet (2013). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Demirci, İbrahim (2014). Orhan Kemal'in Şiirleri. *Hece*, 18 (205): 371-377.
- Eliuz, Ülkü (2009). *Orhan Kemal ve Romancılığı*. Ankara: MEB Yay.
- Gültekin, Mehmet Nuri (2011). *Orhan Kemal'in Romanlarında Modernleşme, Birey ve Gündelik Hayat*. İstanbul: Everest Yay.
- Kacıroğlu, Murat (2016). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923-1940) Toplumcu-Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi I/2*: 27-71.
- Kahraman, Âlim (2015), Cumhuriyet Döneminde Türk Hikâyesi (1923-2000), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* (Editör: Âlim Gür ve Ertan Engin), içinde (385-420), Ankara: Akçağ Yay.
- Orhan Kemal (2002). *Yazmak Dolu Dizgin*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Solak, Ömer (2014). Orhan Kemal'in Şiirleri ve Şairliği. *Doğumunun 100. Yılında Orhan Kemal Sempzoyumu*, Ankara.
- Şahin, Veysel (2006). Ötekileşen Küçük Adam. *Ada*, S.6, 47-51.
- Tagızade, Leyla (2006). Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3 (4): 7-24.
- Turan, Ertuğrul R. (2003). Kolektif Şizofreni: Zamanın İki Yüzü. *Doğu Batı*, 6 (22): 205-216.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. Ankara: TDK Yay.
- Yılmaz, Sibel (2017). 1940'ların Türk Şiirinde "Küçük Adam" ve Serüvenleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Türk Kültür Dünyası Özel Sayısı*: 265-279.